

І.Ф. ШИШКАНИНЕЦЬ¹, Л.М. ФЕЛЬБАБА-КЛУШИНА², Л.А. ПОТІШ², М.В. ЧЕРНЯВСЬКИЙ³

¹Національний природний парк "Зачарований край"

с. Ільниця, Закарпатська обл., 90130, Україна

²ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

м. Ужгород, Закарпатська обл., 88000, Україна

³ДВНЗ "Національний лісотехнічний університет України"

м. Львів, 79057, Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ ЩОДО РОЗШИРЕННЯ ТЕРИТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "ЗАЧАРОВАНИЙ КРАЙ"

Шишканинець І.Ф., Фельбаба-Клушина Л.М., Потіш Л.А., Чернявський М.В. **Обґрунтування щодо розширення території національного природного парку "Зачарований край"**.

– *Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України*. – 2023. – №1 (8). – С. 91–106.

Наведено загальну характеристику території, яка запропонована для розширення національного природного парку "Зачарований край". Представлено результати досліджень видового складу флори та фауни на території запропонованої для розширення НПП "Зачарований край". Наведено аналіз літературних відомостей і даних польових досліджень. На території потенційного розширення зафіксовано зростання 4531,7 га особливо цінних для збереження лісів, складено переліки видів флори і фауни, що включені до Червоної книги України (2009). Дано характеристику об'єктам природно-заповідного фонду. Розроблено попереднє функціональне зонування. Зазначено, що розширення території дасть змогу об'єднати в одному поліфункціональному об'єкті ПЗФ (НПП) Полонинські та Вулканічні Карпати, які є ключовими територіями екомережі Українських Карпат.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, функціональне зонування, Полонинський хребет, Вигорлат-Гутинський хребет, Червона книга України, Смарагдова мережа, праліси, старовікові ліси, природні ліси.

Shyshkanynets I.F., Felbaba-Klushina L.M., Potish L.A. and Chernyavskiy M. V. **Justification for expanding of Zacharovanyi Krai National Nature Park area.**

The overview of the area recommended for expanding of Zacharovanyi Krai National Nature Park (NNP) is presented. The floristic and faunistic composition at the species level was recorded for this area. An analysis of scientific literature and data from field studies is given. It is noteworthy that 4 531.7 hectares of forests particularly valuable for conservation were registered in the area for potential expansion, and checklists of flora and fauna species included in the Red Book of Ukraine (2009) were compiled. The objects of the Nature Reserve Fund (NRF) were characterized. Preliminary functional zoning has been developed. It was emphasized that expanding of Zacharovanyi Krai NNP area will join the Polonynian and Volcanic Carpathians, the key areas of the Ukrainian Carpathian eco-network, in a single multifunctional object of NRF (NNP).

Keywords: Nature Reserve Fund (NRF), functional zoning, Polonynian Ridge, Vygurlat-Hutyn Ridge, The Red Data Book of Ukraine, Emerald Network, primeval forests, old-growth forests, natural forests.

Вступ

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність (Закон..., 1992).

Національний природний парк "Зачарований край" (далі НПП) створений на території Хустського (Іршавського, до прийняття Постанови ВРУ № 807-ІХ "Про утворення та ліквідацію районів") району Закарпатської області, відповідно до Указу Президента України № 343/2009 від 21.05.2009 року на площі 6101 га (5649 га земель у постійному користуванні та 452 га – без вилучення).

У 2019 р., відповідно до Указу Президента № 134/2019 від 11.04.2019 року, до території НПП погоджено включити 4350,4 га земель на території Хустського району, які вилучаються в державного підприємства "Довжанське лісомисливське господарство" і надаються НПП в постійне користування (Шишканинець, Феннич, 2022). Проте, до цього часу "Погодження зміни цільового призначення земельних ділянок" КМУ залишилося не реалізованим. З врахуванням території, погодженої на приєднання, площа НПП становить 10451,4 га (9999,4 га земель у постійному користуванні та 452 га – без вилучення).

Територія НПП розташована у двох географічних областях: Вигорлат-Гутинському (8664 га) та Полонинському (1787,4 га) хребтах. У межах Вигорлат-Гутинського хребта наявна площа загалом може розглядатися як достатня (однак на межі, де територія НПП (заповідна зона) межує з державним лісгосподарським підприємством, доцільно створити буфер за рахунок приєднання земель державного лісгосподарського підприємства) для забезпечення збереження природних комплексів заповіданої території. Однак має місце недосконалість територіальної структури НПП в межах Полонинського хребта:

- державним лісгосподарським підприємством погоджені на приєднання верхні межі лісу біля гір Кук та Кругла, а такі природоохоронні об'єкти як: заказник загальнодержавного значення "Річанський",

іхтіологічний заказник місцевого значення "Ріка", гідрологічна пам'ятка природи "Озеро Репинне" та ділянки пралісів і старовікових лісів, які є пріоритетними в питаннях розширення територій, – залишилися за межами НПП.

У результаті територія НПП в межах Полонинського хребта є розділеною та незначною, що суперечить основній вимозі організації території НПП – цілісності природної екосистеми.

Відповідно до Закону України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року", для забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України передбачено збільшення та розширення територій природно-заповідного фонду (зокрема заповідних зон у національних природних парках та регіональних ландшафтних парках). При цьому державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385, було визначено, що площа земель природно-заповідного фонду Закарпатської області станом на 1 січня 2020 року має становити 28%. Однак на 1 січня 2023 р. площа земель природно-заповідного фонду становить 16,18%.

Актуальність розширення території НПП "Зачарований край" за рахунок зокрема ландшафтів Боржавського масиву полягає у необхідності охорони цієї території у зв'язку з тим, що вона виконує функцію ключової території екомережі Українських Карпат й це зафіксовано у матеріалах Бернської конвенції (<https://rm.coe.int/terms-of-reference-polonina-borzhava-ukraine-/1680a2dc8b>).

Отже, виходячи з вищенаведеного, питання розширення територій природно-заповідного фонду для Закарпатської області є актуальним.

Матеріали та методика дослідження

Район дослідження охоплює територію розширення НПП "Зачарований край": ключові території (природні ядра), сполучні території (екологічні коридори), буферні зони й відновлювальні території.

Дослідження пралісів на даній території проводили за відповідними методиками, які детально висвітлені в літературних джерелах (Чернявський та ін., 2010, 2013; Генік, 2016). Варто відзначити, що для дослідження відповідних екосистем співавтором статті

закладено трансекту протяжністю 1,6 км (Чернявський та ін., 2010, 2013). На ній проведені геоботанічні, ґрунтові та мікологічні описи, а також таксаційні дослідження деревостану з картуванням усіх дерев.

Дослідження флори та рослинності проводили впродовж 2006-2022 рр. Назви судинних рослин приведено за "Vascular plants of Ukraine..." (Mosyakin, Fedoronchuk, 1999). Дослідження рослинності проводили за допомогою класичних геоботанічних методик, однак на цьому етапі назви угруповань наведені лише за домінантною класифікацією.

При проведенні фауністичних досліджень хребетних використовували стандартні методики: облік на маршруті, точковий облік. Основні маршрути: смт Воловець – г. Плай, с. Березники – г. Стій, де дослідження проводили у весняно-літній періоді протягом 2016-2020 рр. При вивченні іхтіофауни, окрім власних відловів любителів з нарядом, проводили огляди виловів рибалок-любителів.

Щодо розробки функціонального зонування території, запропонованої для розширення НПП, застосовано такі методи: загальнонаукові (логічні) – метод синтезу, абстракції, індукції і дедукції; конкретно-наукові (методи ландшафтознавства, а саме спостереження, історико-географічний, порівняльно-географічний та інші методи).

Результати дослідження та їх обговорення

Місцезнаходження та площа. Територія, що запропонована для розширення НПП "Зачарований край" розташована в центральній частині Вигорлат-Гутинського та Полонинського хребтів, у межиріччі Латориці та Ріки (рис. 1).

У системі адміністративного-територіального устрою, територія розташована в Хустському та Мукачівському районах Закарпатської області.

Площа території, запропонованої для розширення НПП, становить 28237,3 га: в межах Вигорлат-Гутинського хребта – 910,8 га, а в межах Полонинського – 27326,5 га.

У системі адміністративного-територіального устрою, площа території розширення розподілена наступним чином – 17553,8 га в Хустському районі та 10683,5 га в Мукачівському районі Закарпатської області.

Загальна характеристика. Пропонована для розширення територія НПП "Зачарований край" розташована в межах Карпато-Балканської країни в провінції Східні Карпати, в якій переважають

гірські лісові та лучні полонинські ландшафти. В межах провінції виділяють три фізико-географічні області. Розширювана територія НПП знаходиться в межах Полонинських (у районі хребта Боржава) та Вулканічних (у районі гори Бужора) Карпат.

Геоморфологічний район полонини Боржави розміщений у межиріччі Вичі та Ріки. Тут зосереджені максимальні висоти Полонинського хребта. У північно-східній частині району розміщений монолітний хребет протяжністю понад 40 км, який розпочинається на лівобережжі р. Вичі вершиною Темнатик (1343,8 м) і закінчується на правобережжі р. Ріки хребтом Палений Грунь (1038,5 м). Максимальні висоти зосереджені у північно-західній частині хребта Полонина Боржава (г. Великий Верх, 1598 м), а також у південно-західному відгалуженні з найвищою вершиною г. Стій (1681 м) (Природа Закарпатської області, 1981). Хребет має тут найбільшу ширину, зокрема і залишків найдавнішої пригребеневої вирівняної поверхні (до 300-400 м). У південно-східному напрямку хребет поступово звужується і відбувається спад абсолютних висот (г. Магура-Жиде, 1516,8; г. Граб, 1378 м; г. Кук, 1361 м; г. Волосянка, 1233,5 м).

Згідно зі схемою М.С. Андріанова (Андріанов, 1957), запропонована територія розширення НПП "Зачарований край" знаходиться в помірно-теплій, помірній та прохолодних вертикальних термічних зонах Карпат. Загалом тут панує західне перенесення повітряних мас, проте загальний напрямок циркуляційних процесів різко порушується гірськими хребтами. Так, атлантичні повітряні маси, що надходять із заходу та північного заходу, рухаються майже паралельно гірським хребтам і практично не затримуються, зате ті маси, що надходять із Середземномор'я (південний захід) та Арктики (північний схід) рухаються майже перпендикулярно хребтам і значно впливають на клімат. Під час проходження через гори південно-західних циклонів випадає основна кількість опадів. Крім цього, гірський рельєф спричинює різні типи місцевої циркуляції повітряних мас: фєни, гірсько-долинну циркуляцію, схилі вітри.

Для регіону, в якому знаходиться запропонована територія розширення НПП, характерний помірно-континентальний клімат з надлишковим зволоженням, неспекотним літом, м'якою зимою і теплою осінню.

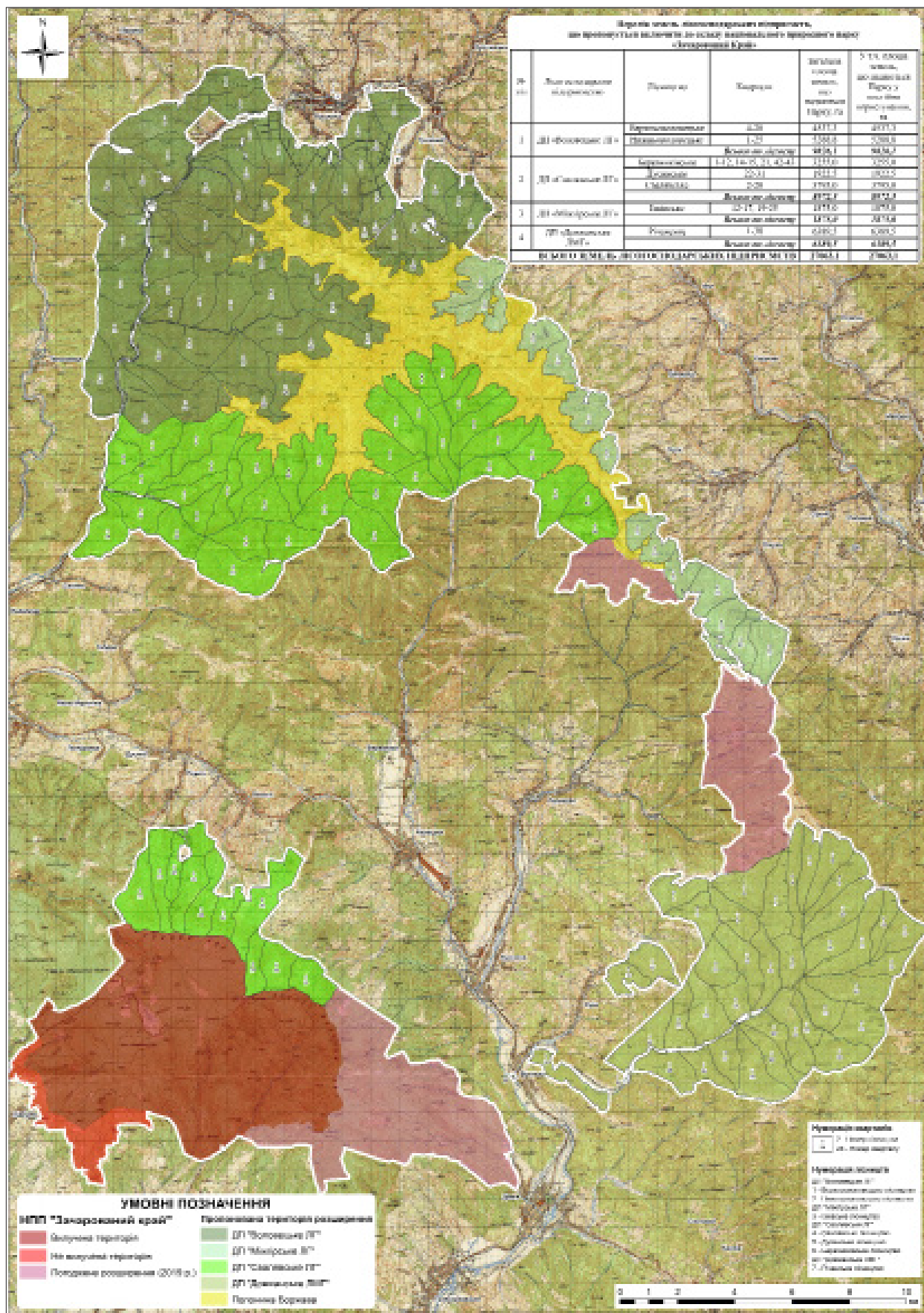

Рис. 1. Картосхема території розширення НПП "Закарпований край"

Тут спостерігаються відносно високі річні температури (середньорічна +7,8 °С), мінімальна -33 °С. Вітри переважають південно-східних напрямлень. Середньорічна кількість опадів 872 мм. За час вегетаційного періоду випадає 70% опадів (Природа..., 1981). Тривалість вегетаційного періоду 195 днів.

Літо триває до 2,5 місяців. Максимальні літні температури сягають +30 °С. Осінь тепла і суха, триває до 2,5 місяців. З 7 жовтня можливі ранні заморозки. Наприкінці листопада з'являється перший сніговий покрив і до кінця грудня стає стійким. Зима триває близько 4 місяців. В цілому зима м'яка, з частими і тривалими відлигами. Погода дуже нестійка протягом цього періоду, теплі дні змінюються морозними зі снігом. Відповідно, сніговий покрив може у будь-який час зими зійти повністю внаслідок частих відлиг з дощами. Звичайно стійкий сніговий покрив триває близько 2-3 місяців. Глибина замерзання ґрунту середня (59 см). Час сходження снігу – перша декада квітня. З квітня починається інтенсивне танення снігу, яке триває до кінця місяця. Сніг

тане у лісі до 5 квітня. Пізні весняні заморозки можливі до 25 квітня.

Гірський район території, пропонуваної для розширення НПП, обумовлює формування тут специфічного клімату. Між окремими частинами гір існують значні відмінності у кліматі, пов'язані з висотою над рівнем моря, різною експозицією схилів, формами рельєфу. В теплий період із збільшенням висоти на кожні 100 м температура знижується на 0,7 °С, а в холодний – на 0,4 °С. З висотою скорочується тривалість безморозного періоду (до 100-60 днів), зменшується сума активних температур (1000-600 °С). Тут випадає надмірна кількість опадів (понад 1400 мм), більшість їх – у вигляді снігу.

Існуючі об'єкти ПЗФ та природоохоронні території міжнародного значення в межах території пропонуваної для розширення НПП "Зачарований край". На території пропонуваної для розширення НПП "Зачарований край" знаходиться 13 об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 6912,3 га. Детальніша інформація про об'єкти ПЗФ наведена в табл. 1, а нижче – коротка інформація про них.

Таблиця 1. Об'єкти природно-заповідного фонду в межах території пропонуваної для розширення НПП

№ п/п	Назва об'єкта ПЗФ	Тип	Площа, га	Адміністративне розташування та місцезнаходження об'єкта ПЗФ	Рішення, згідно з яким створено об'єкт ПЗФ, змінено його площу
1	2	3	4	5	6
1	Загальнозоологічний заказник "Потік Оса"	заказник	500,0	Воловецький р-н, ДП "Воловецьке ЛГ", Нижньоволовецьке л-во, кв. 8, 9, 12, 13, 15, 16, 21	Указ Президента України від 09.12.1998 р. № 1341/98
2	Загальнозоологічний заказник "Річанський"	заказник	2408,0	Іршавський р-н, ДП "Довжанське ЛМГ", Річанське л-во, кв. 16-20, кв. 25-27, кв. 30-35, кв. 11 (вид. 10-15)	ПРМ УРСР від 26.12.1985 р. № 451
3	Лісовий заказник "Росішний"	заказник	461,0	Воловецький р-н, ДП "Воловецьке ЛГ", Нижньоволовецьке л-во, кв. 19, 24, 25	Ріш. ОВК від 25.07.1972 р. № 243, ПРМ УРСР від 28.10.1974 р. № 500, Ріш. ОВК від 23.10.1984 р. № 253

Закінчення таблиці 1

4	Іхтіологічний заказник "Ріка"	заказник	394,0	Іршавський р-н, ДП "Довжанське ЛМГ", Річанське л-во, кв. 28 (вид. 1-13), кв. 29 (вид. 1-7)	Ріш. ОВК від 23.10.1984 р. №253
5	Лісовий заказник "Приборжавський"	заказник	444,8	Свалявський р-н, ДП "Свалявське ЛГ", Березниківське л-во, кв. 1 (вид. 1-14, 16-21, 24-27, 33), кв. 2 (вид. 1-27, 36-37, 44), кв. 3 (вид. 1-8, 12, 29)	Рішення обласної ради від 27.08.2015 року №1326
6	Лісовий заказник "Темнатик"	заказник	1456,0	Воловецький р-н, ДП "Воловецьке ЛГ", Верхньоволовецьке л-во, кв. 13 (вид. 10, 9), кв. 14 (вид. 12-14), кв. 15 (вид. 50-52, 54 (1), 55, 57), кв. 20 (вид. 23, 41, 43, 44), кв. 21 (вид. 1-10), кв. 22 (вид. 1-14 (1), 15 (1), 16, 17, 19-22), кв. 23 (вид. 17, 24-26, 32, 33, 35, 38, 39), кв. 24 (вид. 20, 22, 28-33), кв. 25 (вид. 1-32), кв. 26 (вид. 1-43), кв. 27 (вид. 1-56), кв. 28 (вид. 1-28), Нижньоволовецьке л-во, кв. 5, 10, 11.	Рішення Закарпатської обласної ради від 24.04.2009 р. №846 Рішення Закарпатської обласної ради від 03.02.2014 року №892
7	Заповідне урочище "Березниківські праліси"	заповідне урочище	385,5	Свалявський район, ДП "Свалявське ЛГ", Березниківське л-во, кв. 10 (вид. 1-6, 10, 36), кв.15 (вид. 1-3, 42), кв. 23 (вид. 2-4, 6), кв. 24 (вид. 1-7,11), кв. 25 (вид. 1-3), кв. 26 (вид. 1-5, 34)	Рішення обласної ради від 21.12.2017 №1040
8	Заповідне урочище "Боржавські праліси"	заповідне урочище	853,5	Свалявський район, ДП "Свалявське ЛГ", Березниківське л-во, кв. 4 (вид. 1-15,19), кв. 5 (вид. 1-12,15), кв. 6 (вид. 1-9), кв. 8 (вид.1-7), кв. 9 (вид. 1-5), кв. 14 (вид. 1-11), кв. 21 (вид. 1-14), кв. 42 (вид. 1-10), кв. 43 (вид. 1-4)	Рішення обласної ради від 21.12.2017 №1040
9	Гідрологічна пам'ятка природи "Водоспад Шипіт"	пам'ятка природи	0,19	Міжгірський р-н, ДП "Міжгірське ЛГ", Ізківське л-во, урочище "Шипіт", кв. 12	Ріш. ОВК від 23.10.1984 р. №253
10	Гідрологічна пам'ятка природи "Озеро Репинне"	пам'ятка природи	0,97	Іршавський р-н, ДП "Довжанське ЛМГ", Лисичівське л-во, урочище "Репинне", кв. 17 (вид. 3)	Ріш. ОВК від 23.10.1984 р. №253
11	Гідрологічна пам'ятка природи "Озеро на полонині Боржава" (5 шт.)	пам'ятка природи	2,34	Свалявський район, Березниківська сільська рада	Ріш. ОВК від 23.10.1984 р. №253
12	Гідрологічна пам'ятка природи "Джерело № 1"	пам'ятка природи	3,0	Воловецький р-н, ДП "Воловецьке ЛГ", Нижньоволовецьке л-во, ур. "Занька", кв. 1 (вид. 42)	Ріш. ОВК від 23.10.1984 р. №253
13	Гідрологічна пам'ятка природи "Джерело № 2"	пам'ятка природи	3,0	Воловецький р-н, ДП "Воловецьке ЛГ", Нижньоволовецьке л-во, ур. "Занька", кв. 1 (вид. 42)	Ріш. ОВК від 23.10.1984 р. №253
Разом			6912,3		

Коротка характеристика об'єктів ПЗФ:

1. Загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення "Потік Оса" – створений з метою охорони та збереження занесених до Червоної книги України видів тварин: тритон альпійський (*Ichtyosaura alpestris*), саламандра плямиста (*Salamandra salamandra*), жаба прудка (*Rana dalmatina*), бурозубка альпійська (*Sorex alpinus*) та кутора мала (*Neomys anomalus*).

2. Загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення "Річанський" – створений з метою охорони та збільшення чисельності рідкісних та цінних видів тварин: тритон альпійський (*Ichtyosaura alpestris*), саламандра плямиста (*Salamandra salamandra*), жаба прудка (*Rana dalmatina*), бурозубка альпійська (*Sorex alpinus*) та кутора мала (*Neomys anomalus*), сова довгохвоста (*Strix uralensis*), ведмідь бурий (*Ursus arctos*) та ін.

3. Лісовий заказник загальнодержавного значення "Росішний" – створений з метою охорони та збереження ялицевого пралісу віком понад 250 р. на північно-західних схилах вершини Стій.

4. Іхтіологічний заказник місцевого значення "Ріка" – створений з метою охорони та збереження ділянки р. Ріка, яка є місцем нересту харіуса європейського (*Thymallus thymallus*).

5. Лісовий заказник місцевого значення "Приборжавський" – створений з метою охорони та збереження букових пралісів, старовікових букових лісів та приполонинних лісів на південно-східних схилах вершин Іволова та Стій.

6. Лісовий заказник місцевого значення "Темнатик" – створений з метою охорони та збереження природних приполонинних лісів Боржавських полонин (навколо вершин Темнатик, Плай, Великий Верх та на південних схилах вершини Бозьова).

7. Заповідне урочище місцевого значення "Брезниківські праліси" – створений з метою охорони та збереження букових пралісів, старовікових букових лісів та приполонинних лісів на південних схилах вершини Іволова.

8. Заповідне урочище місцевого значення "Боржавські праліси" – створений з метою охорони та збереження букових пралісів, старовікових букових лісів та приполонинних лісів на південно-західних схилах вершин Великий Верх, Гимба, Магура-Жиде, Граб.

9. Гідрологічна пам'ятка природи "Водоспад Шипіт" – має естетичну цінність (місце відпочинку туристів).

10. Гідрологічна пам'ятка природи "Озеро Репинне" – створена з метою охорони та збереження озера, яке має естетичну цінність (місце відпочинку туристів).

11. Гідрологічна пам'ятка природи "Озеро на полонині Боржава" – створена з метою охорони та збереження кількох невеличких озер, які дають початок одному з витоків річки Боржава.

12. Гідрологічні пам'ятки природи "Джерело №1", "Джерело №2" – створені з метою охорони та збереження джерел, вода яких має лікувальні властивості.

Крім того, Боржавський гірський масив є ключовою територією екомережі Українських Карпат, а його полонина є об'єктом Смарагдової мережі – "Полонина Боржава" (UA0000263): відповідна територія потребує охорони оселищ видів флори і фауни відповідно до Бернської конвенції.

Рослинність

Загальна характеристика. Рослинний покрив Полонинського та Вулканічного (Вигорлат-Гутинський) хребтів представлений переважно буковими лісами формації бука лісового (*Fagetea sylvaticae*), однак, завдяки різниці у сукупності природних умов, кожна територія характеризується особливістю видового складу як дерев, так і трав'янистих рослин. Головною відмінністю є порівняно часте трапляння у лісах південного схилу Вулканічного хребта окремих теплолюбних видів рослин (*Sorbus torminalis*, *Cornus mas*), які не трапляються на Полонинському хребті. Разом з тим на Вулканічному хребті досить поширеними є теплолюбні букові діброви субформацій *Fageto sylvaticae-Querceta petraeae*, *Querceto petraeae-Fageta sylvaticae* (300-450 м н. р. м.) та на нижчих позиціях – грабові діброви субформації *Carpineto-Querceta petraeae*. Тим часом у межах верхнього лісового поясу Боржавського масиву, де спостерігається зниження ценотичного потенціалу бука лісового завдяки як кліматичним, так і едафічним умовам, особливо характерними є яворово-букові, переважно старовікові ліси субформації *Acereto pseudoplatanae-Fageta*. На Боржавському масиві знаходяться найбільші в Українських Карпатах

площі чорничникових угруповань в межах висот 1000-1500 м н.р.м. Тоді, як на Вулканічному хребті субальпійський пояс відсутній. Спільною рисою рослинного покриву цих двох хребтів, а точніше – південних схилів Боржавського масиву та північно-східних схилів Вулканічного хребта, є те, що найпоширенішими на них є ліси субформації *Fageta sylvatica*.

Територія, запропонована до розширення НПП "Зачарований край", що приурочена до Боржавського гірського масиву, є частиною території Смарагдової мережі "Полонина Боржава" (UA0000263), частина цієї території співпадає з ключовою територією "Ждимирська", проєктованої екологічної мережі Українських Карпат і включає як лісові фітоценози, так і лучні й чагарничкові угруповання полонин (Фельбаба-Клушина, 2010).

Головна мета таких змін – забезпечення природного розвитку вже існуючих об'єктів ПЗФ на Боржавському масиві, які включають лісові фітоценози (загальна їх площа становить близько 6000 га), а також забезпечення охороною раритетних угруповань високогір'я, які включені до ЗКУ (2009).

Лісова рослинність. Найпоширенішим типом рослинності на схилах Боржавського масиву є чисті букові ліси (*Fageta sylvatica*), які зокрема в Бескидах займають найбільші площі. Бук лісовий (*Fagus sylvatica*) на масиві Боржава, як і на деяких інших гірських масивах, має найбільший діапазон свого висотного поширення, росте до висоти 900-1200 м н.р.м. і вище, формуючи верхню межу лісу. На найвищих схилах гір бук лісовий утворює букове криволісся. Відмінною рисою трав'яного покриву цих лісів є особливо часте трапляння шафрана Гейфеля (*Crocus heuffelianus*). На південно-західному схилі гір (заказник "Росішний") поширені білоялицево-лісовобукові (*Abieto (albae) Fageta (sylvatica)*), лісовобуково-білоялицеві (*Fageto (sylvatica)*) *Abieta (albae)*, звичайнограбово-лісовобуково-білоялицеві (*Carpineto (betuli) Fageto (sylvatica)*) *Abieta (albae)* ліси з домішкою явора (*Acer pseudoplatanus*), в'яза голого (*Ulmus glabra*) та білоялицеві (*Abieta (albae)* старовікові ліси. Рідше співдомінантом бука виступає ялина європейська (*Picea abies*) (заказник "Потік Оса"). На північно-західних стрімких схилах (лісовий заказник "Темнатик"), частим супутником бука лісового (*Fagus sylvatica*) виступає явір (*Acer*

pseudoplatanus), в'яз шорсткий (*Ulmus laevis*), ясен звичайний (*Fraxinus excelsior*), на південно-західних (лісові заказники "Березниківські праліси", "Боржавські праліси") частіше ним є граб звичайний (*Carpinus betulus*). В межах згаданих лісових заказників переважають дерева 150-річного віку і більше, де деревостани досягають I бонітету. У приполонинних бучинах деревостани менш продуктивні, розріджені, у них зростає участь явора (*Acer pseudoplatanus*). Підлісок і трав'яний покрив розвинені порівняно слабо. У сильно зімкнутих досягаючих деревостанах підріст буває представлений поодинокими особинами бука лісового, або ж майже відсутній. Постійними супутниками бука в підліску є бузина червона (*Sambucus racemosa*), вовчі ягоди (*Daphne mesereum*), жимолость чорна (*Lonicera nigra*), бруслина європейська (*Euonymus europaea*). На вологих екоотопах зростають верби сілезька (*Salix silesiaca*) і вушката (*S. aurita*). Трав'яний покрив розріджений і розвивається лише на галявинах і у вікнах між деревами. Він складається переважно з мезофітних видів: ожики гайової (*Luzula luzuloides*), зубниці бульбистої (*Dentaria bulbifera*) та залозистої (*D. glandulosa*), анемон жовтецевої (*Anemone ranunculoides*) та дібровної (*A. nemorosa*), нерідко у трав'яному покриві весною панують цибуля ведмежа (*Allium ursinum*), шафран Гейфелів (*Crocus heuffelianus*), що особливо характерно для лісовобукових лісів південно-західного мегасхилу Боржавських полонин в межах колишнього Свалявського району. Різотрав'я доповнює осока волосиста (*Carex pilosa*), зірочник злаковидний (*Stellaria graminea*), вербозілля гайове (*Lysimachia nemorum*) тощо. На сирих едафотопах поширені зарості папороті чоловічої (*Dryopteris filis-mas*), на сухіших ділянках – папороті гірської (*Oreopteris limbosperma*). На межі з субальпійськими луками, на південних схилах розвинені вологі високогірні бучини. У трав'яному покриві бучин зустрічаються підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis*), лунарія оживаюча (*Lunaria rediviva*), коручка чемерникова (*Epipactis helleborine*), любка дволиста (*Platanthera bifolia*), булатка довголиста (*Cephalanthera longifolia*), та інші види. На території Довжанського лісництва, землі якого пропонуються включити до складу НПП "Зачарований край", особливо часто трапляється рідкісний ефемероїд созофіт –

еритроній собачий зуб (*Erythronium dens-canis*).

Чагарничкова рослинність. Смуга чагарникового криволісся з сосни гірської (*Pinus mugo*), ялівцю сибірського (*Juniperus sibirica*) та вільхи зеленої (*Alnus viridis*) тут відсутня. Ці види трапляються на Боржавському масиві вище межі лісу поодинокими кущами серед чагарничкових угруповань. Чагарничкова рослинність на Боржавському масиві займає понад 60% високогірних лук. Тут зосереджені найбільші площі ягідників в межах Українських Карпат.

Серед чагарничкових угруповань трапляються види, які проникають у ці угруповання з трав'янистих фітоценозів і є їх звичайними компонентами: зрідка льон гірський (*Linum extraalliare*) та маруна щиткова (*Tanacetum corimbosum*), які не наводилися до цього часу для Східних Бескидів, а також цибуля переможна (*Allium victorialis*), підбілик альпійський (*Homogyne alpina*), льон проносний (*Linum catharticum*), сольданелла гірська (*Soldanella montana*), арніка гірська (*Arnica montana*), нечуйвітер оранжево-червоний (*Hieracium auranthiacum*), лігустик мутеліновий (*Ligusticum mutellina*) та інші (Фельбаба-Клушина, Бізіля, 2016).

Ближче до вершин хребтів, на гребневих ділянках трапляються первинні клімаксові лохиново-лишайникові та лохиново-чорничникові угруповання з участю мохів і лишайників, які підлягають охороні. Це угруповання асоціацій лохиновий чагарничничок лежачокострицевий (*Vaccinietum (uliginosae) festucosum (supinae)*), а також лохиновий чагарничничок цетрарієвий (*Vaccinietum (uliginosae) cetrariosum (islandicae)*) та інші (Малиновський, 1980).

Лучна рослинність. Лучні фітоценози Боржавських полонин представлені переважно формаціями щільнодернинних злаків: щучника дернистого (*Daschampsia caespitosa*), біловуса стиснутого (*Nardeta strictae*), костриці лепехової (*Festuceta airoidis*), а також угрупованнями, де з кострицею лепеховою співдомінують біловус стиснутий (*Nardus stricta*), костриця червона (*F. rubra*) та деякі інші види. На самих вершинах хребтів або між їх скелястими виступами збереглися фрагменти різнотравно-злакових угруповань з домінуванням різнотрав'я та костриці розмальованої (*Festuca picta*), костриці безостої (*Festuceta inarmata*), а також костриці

перерваної (*F. interrupta*) (на вологуватих ґрунтах). Відомості про класифікацію лучної рослинності масиву Боржава частково відображені у праці К.А. Малиновського та В.В Крїчфалушія (Малиновський, Крїчфалушій, 2002), а нами наведені у попередніх працях (Фельбаба-Клушина, 2020).

На луках Вулканічного хребта панують різнотравно-злакові луки з помітною участю митлиці польової (*Agrostis tenuis*), райграса високого (*Arrhenatherum elatius*), тимофіївки лучної (*Phleum pratense*), тонконогу польового (*Poa pratensis*), грястиці збірної (*Dactylis glomerata*), костриці лучної (*Festuca pratensis*), а на вологуватих луках – медової трави шерстистої (*Holcus lanatus*), медової трави м'якої (*H. mollis*), щучника дернистого (*Deschampsia caespitosa*) та інших видів.

Рослинність боліт. На масиві Темнатик відмічені раритетні угруповання формації осоки волотистої (*Cariceta paniculatae*). Зрідка трапляються невеликі за площею (10-20 м²) пухівково-осокові болота (*Cariceto (flavae)-Eriophoreta (latifoliae)*) та гіпново-чорноосокові (*Cariceto (nigrae)-Hypneta*). Порівняно частіше трапляються угруповання формації комиша лісового (*Scirpeta sylvaticae*), ситника пониклого (*Junceta inflexi*), ситника розлогого (*Junceta effusi*) з помітною участю болотного різнотрав'я.

Рідкісними та такими, що потребують охорони є угруповання формації сугайника карпатського (*Doroniceta carpaticae*), а саме асоціація карпатськосугайниково-перемінливократоневронова (*Doronicetum (carpaticae) cratoneurosum (commutati)*) (Малиновський, 1980).

Вздовж лісових джерел і струмків у смузі букових лісів формуються угруповання формацій осоки рідкоколосої (*Cariceta remotae*), кремени білої (*Petasiteta albumae*), а також порівняно часто трав'яно-мохові угруповання з домінуванням фіалки двоколірної (*Viola bicolor*), жерухи гіркої (*Cardamine amara*), з участю таволжника звичайного (*Aruncus vulgaris*), цирцеї звичайної (*Circaea lutetiana*), зрідка цирцеї середньої (*Circaea intermedia*) ("Березниківські праліси"), хвоща лісового (*Equisetum sylvaticum*), та інших видів.

Повітряно-водна рослинність.

Повітряно-водна рослинність трапляється вздовж водотоків у підніжжі гір, вздовж лісових доріг по усій території що пропонується до

включення. Виявлені угруповання формацій осоки носатої (*Cariceta rostratae*), осоки пухирчастої (*Cariceta vesicariae*), лепешняку плаваючого (*Glycerieta fluitantis*), лепешняку складчастого (*Glycerieta plicatae*) (на заплавах гірських струмків), а також навколо водойм та водотоків – угруповання формацій лепешняку великого (*Glycerieta maximae*), рогозу широколистого (*Typha latifolia*) та інших представників гідрофільного високотрав'я.

Вища водна рослинність зафіксована у пересихаючих канавах лісових доріг і представлена формаціями ряски малої (*Lemneta minoris*), вириниці ставкової (*Callitricheta stagnilis*), вириниці болотної (*Callitricheta palustris*).

Рудеральна рослинність формується вздовж доріг, туристичних стежок. Тут трапляються невеликі осередки угруповань формацій сахалінської гречки (*Reynoutria sachalinensis*), соняшника десятипелюсткового (*Heliantheta decapitale*), соняшника бульбистого (топінамбур) (*Heliantheta tuberosus*), амброзії полинолистої (*Ambrosieta artemisifoliae*), розрив-трави дрібноквіткової (*Impatiens parviflora*) та деяких інших. Місцями на галявинах у смузі лісів нижнього лісового поясу трапляються поодинокі особини злиски канадської (*Corniza canadensis*), борщівника Мантегацці (*Heracleum mantegazzianum*) і борщівника Сосновського (*Heracleum sosnowskyi*).

У межах Боржавського масиву та в межах територій, що вже є об'єктами ПЗФ відмічено п'ять раритетних асоціацій: три асоціації лісової рослинності, та по одній асоціації болотної й лучної рослинності. Фітоценотична характеристика раритетних угруповань Боржавського масиву висвітлена нами у попередніх публікаціях (Фельбаба-Клушина, Гукливська, 2021).

Праліси та старовікові ліси. Цінність старовікових лісів та пралісів з наукової точки зору не викликає жодних сумнівів, при цьому збереження відповідних цінних ділянок лісу на державному рівні та імплементація відповідних термінів у законодавчий простір розпочалася з прийняттям Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів, згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат" (Закон ..., 2017).

Незважаючи на вищенаведене, збереження

пралісів на території Карпатського регіону (Закарпаття зокрема) розпочалося значно раніше: в 1910-1913 рр. угорські лісівники взяли під охорону буковий праліс на площі 331,8 га в урочищі "Стужиця" (Стойко, 2007).

Протягом останніх двох десятиліть в Українських Карпатах інтенсивно велися роботи з ідентифікації пралісів та старовікових лісів. За результатами роботи на території Закарпатської області було виявлено, що з 22517 га перестійних лісів близько 18 тис. га лісів можуть бути ідентифіковані як власне праліси (Гамор та ін., 2008). При цьому в межах території розширення НПП (на територіях колишнього Воловецького, Іршавського, Міжгірського та Свалявського адміністративних районів) камерально визначено 15295 га перестійних лісів. У подальшому значна їх кількість на території Іршавського району ввійшла до складу НПП "Зачарований край" і була ідентифікована як праліси та старовікові ліси. На території інших адміністративних районів (лісогосподарських підприємств відповідно) перестійні ліси були ідентифіковані як природні ліси, квазіпраліси та праліси. Варто відзначити, що переважна більшість цінних лісів зростає у межах Боржавського гірського масиву (території розширення НПП): на території ДП "Свалявське лісове господарство" – 1759,8 га пралісів та 158,8 га квазіпралісів, ДП "Воловецьке лісове господарство" – 1197 га природних лісів і на території ДП "Міжгірське лісове господарство" – 116,2 га квазіпралісів та 31,0 га пралісів.

Крім того, на території ДП "Довжанського лісомисливського господарства" ідентифіковано 881,2 га старовікових лісів та 387,7 га пралісів (Пояснювальна записка..., 2014), які не були погоджені на приєднання (Шишканинець, Феннич, 2022).

Таким чином, у межах території розширення НПП "Зачарований край" ідентифіковано 4531,7 га цінних лісів, зокрема: пралісів – 2178,5 га, природних лісів – 1197,0 га, старовікових лісів – 881,2 га та квазіпралісів – 275,0 га. Варто відмітити, що значна їх кількість оберігається у межах об'єктів ПЗФ, зокрема: праліси (1249,1 га) – у заповідних урочищах "Боржавські праліси" (708,2 га), "Березниківські праліси" (243,6 га) та у заказнику "Приборжавський" (297,3 га); природні ліси (842,7 га) – у заказниках "Темнатик" (528,4 га), "Росішний" (306,7 га) та

"Потік Оса" (7,6 га); старовікові ліси (242,8 га) – у заказнику "Річанський".

Лісівничо-таксаційна характеристика пралісів. За матеріалами лісовпорядкування (2011 р.) у заповідних урочищах "Боржавські праліси", "Березниківські праліси", у заказнику "Приборжавський" букові праліси представлені різновіковими, складними за просторовою структурою та практично монодомінантними деревостанами (участь явора у складі деревостану не перевищує 2 од.). Переважаючий вік деревостанів – 220 р. Праліси зростають у вологій чистій бучині (ДЗ-Бк) та вологій чистій субучині (СЗ-Бк). У вологій чистій бучині середній запас деревостанів становить 350-400 м³·га-1, середня повнота деревостанів – 0,6. У вологій чистій субучині середній запас деревостанів становить 265-290 м³·га-1, середня повнота деревостанів – 0,5. Середня висота над рівнем моря зростання пралісів – 925-960 м (ДЗ-Бк) та 1070-1150 м (СЗ-Бк). Варто відзначити, що букові праліси поширені у висотному діапазоні 625-1230 м н. р. м. займають переважно південно-східні та південно-західні схили Боржавського гірського масиву межуючи з полониною на схилах вершин Зиньова, Іволова, Стій, Великий Верх, Магура-Жиде, Граб.

Проведені дослідження у пралісових екосистемах Боржави показали, що різним фазам розвитку букових лісових насаджень (оптимальна → старіння → розпаду → відновлення → вибіркового лісу → молодого лісу → жердняку) притаманна своя специфічна вікова, породна та просторова структура деревостанів (Геник, 2016). Максимальний запас деревостану в букових пралісах Боржави характерний для оптимальної фази – 667 м³·га-1, а мінімальний – для фази жердняку – 202 м³·га-1. У фазі розпаду зафіксований максимальний вік бука лісового у верхньому наметі деревостану – 370 р. (Чернявський та ін., 2010). Переважаючими рослинними асоціаціями в букових пралісових екосистемах є Fagetum dentariosum та Fagetum asperulosum (Чернявський та ін., 2010).

Лісівничо-таксаційна характеристика природних лісів. У заказниках "Темнатик", "Росішний" та "Потік Оса" ідентифіковано природні ліси, які за матеріалами лісовпорядкування (2011 р.) представлені різновіковими, складними за просторовою структурою та практично монодомінантними

буковими (участь явора не перевищує 1 од.) і буково-ялицевими деревостанами (участь ялиці не перевищує 3 од.). Природні ліси, поширені у висотному діапазоні 800-1150 м н.р.м., займають переважно північні, західні та південні схили Боржавського гірського масиву межуючи з полониною на схилах вершин Скалянка, Стій, Великий Верх, Темнатик. Природні ліси зростають у вологій буковій суяличині (СЗ-бкЯц), вологій чистій субучині (СЗ-Бк), вологій свіжій субучині (С2-Бк) та вологій буковій яличині (ДЗ-бкЯц). Продуктивність букових (буково-яворових) деревостанів у середньому становить 380 м³·га-1, а буково-ялицевих деревостанів – 510 м³·га-1. Переважаючими рослинними асоціаціями заказника є Fagetum asperulosum, Fagetum dentariosum, Fagetum sparsierbosum (Стойко та ін., 1980).

Раритетна флора

Флора Боржавського масиву має свою специфіку. Після тривалого випасання худоби впродовж сотень років на полонинах Боржави та на післялісових луках верхнього лісового поясу сформувалися найбільші за площею в Українських Карпатах чорничникові пустища, що суттєво вплинуло на флористичне різноманіття цього масиву. На підставі флористичних досліджень та аналізу літературних джерел встановлено, що конспект раритетної флори Боржавського масиву та інших територій, що пропонуються до приєднання їх до складу НПП "Зачарований край", охоплює 33 види судинних рослин, включених до Червоної книги України (2009). Серед них є дев'ять рідкісних для України видів: зелениця альпійська (*Diphasiastrum alpinum*), тирлич роздільний (*Gentiana laciniata*), осока скельна (*Carex rupestris*) та інші види. Аркто-альпійський реліктовий вид *Diphasiastrum alpinum* найбільше поширений саме на Боржавському масиві. Дзвоники Кладна (*Campanula kladniana*) є рідкісним видом у Східних Beskidaх вид і наводився до цього часу лише для гори Пікуй. Нами він був знайдений 15.07.2019 р. біля вершини гори Стій. На луках в межах верхнього лісового поясу та рідше в субальпійському поясі зустрічається щонайменше 15 видів родини Orchidaceae Juss. Деякі види флори (представники інших родин), зокрема лілія лісова (*Lilium martagon*) та косарика черепитчасті (*Gladiolus imbricatus*)

також найчастіше трапляються саме у Східних Бескидах (Фельбаба-Клушина, Гукливська, 2021).

Когорта видів зі статусом "неоцінений" включає переважно ранньовесняні ефемероїди (*Galanthus nivalis*, *Allium ursinum*, *Leucojum vernum*). Чотири види з цього переліку (*Erythronium dens-canis*, *Leucojum vernum*, *Carex rupestris*, *Malaxis monophyllos*) включені також до Червоного списку Карпат. Найбільша кількість созофітів росте саме на післялісових луках та на полонинах. Саме тому охорона високогірних лук особливо важлива для збереження фіторізноманітності Українських Карпат (Фельбаба-Клушина, Гукливська, 2021).

Фауна хребетних

Спеціальні фауністичні дослідження хребетних на території запропонованій для розширення НПП "Зачарований край" проводилися спорадично в межах дослідження більших фізико-географічних одиниць (Сокур, 1952; Колюшев, 1964; Турянин, 1975 б). При останній ревізії складу теріофауни Закарпаття (Башта, Потіш, 2007) наводяться відомості з території запропонованої для розширення НПП "Зачарований край".

Ф.Й. Страутман (Страутман, 1954) першим наводить детальну характеристику орнітофауни Українських Карпат, зоогеографічний аналіз, вертикальний розподіл, у тому числі і Полонинського хребта. Окремі відомості з даної території можемо знайти в останній ревізії орнітофауни Закарпатської області (Потіш, 2009) та коротких повідомленнях (Кіш, 2017).

Хід осінньої міграції птахів над полониною хребта Боржава наведено в роботі колективу авторів (Dubovuk et al., 2020).

М.М. Щербак, М.І. Щербань (Щербак, Щербань, 1980) при кадастрі амфібій та рептилій Карпат вказують і локалітети території запропонованої для розширення НПП "Зачарований край". Інформацію про іхтіофауну даної території наведено в обмеженій кількості публікацій (Куртяк, 2009; Куртяк, Бондар, 2014).

Аналіз опублікованих джерел, за незначною кількістю винятків, вказує на відсутність фауністичних досліджень хребетних частин тільки Полонинського та Вигорлат-Гутинського хребтів, які пропонуються для розширення НПП "Зачарований край".

Попередні дослідження вказують, що територія для розширення НПП має значний набір видів хребетних тварин із різним природоохоронним статусом і буде слугувати збереженню комплексу фауни хребетних. При аналізі раритетної фауни хребетних брались до уваги види, які населяють природні, слабоурбанізовані території із частковою, переважно сезонною дією антропогенного фактора.

Найбільшу кількість видів становить клас птахи, найменшу – риби (рис. 2), що загалом властиво для гірських масивів. Водойми територій запропонованих для розширення НПП "Зачарований край" – високогірні частини басейнів рік Латориця, Боржава, Ріка, переважно гірські потічки, рідше потоки.

Наявність значних лісових масивів, галявин посеред лісу, сінокосів, перезволожених місць сприяє існуванню характерному комплексу

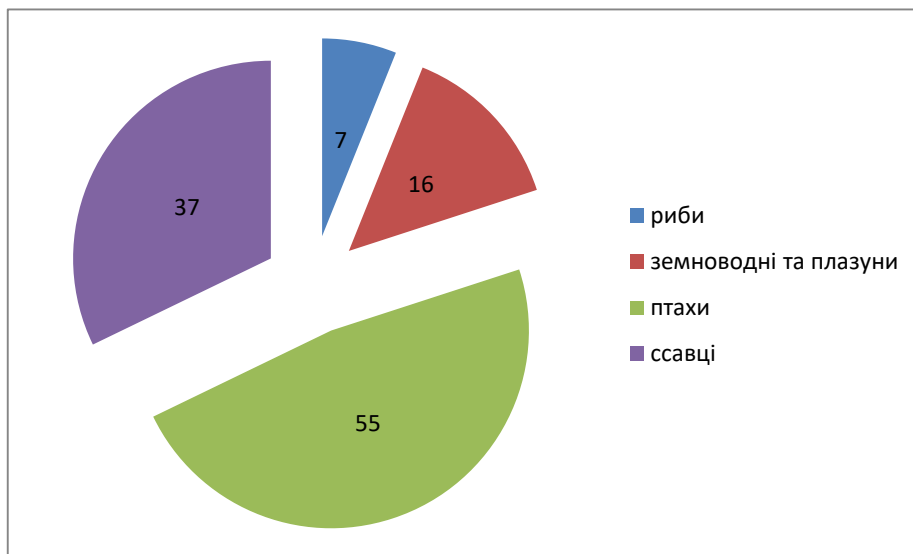

Рис. 2. Фауна хребетних

батрахо- та герпетофауни з великою долею ендемізму. Орнітофауна та теріофауна представлена типовими лісовими видами, серед яких доля видів із високим природоохоронним статусом незначна (рис. 3).

Використання інших охоронних переліків для аналізу не проводилось, оскільки всі види, що були виявлені при попередніх дослідженнях, входять до додатків II та III Бернської конвенції.

Один вид, а саме лелека чорний *Ciconia nigra* (Linnaeus, 1758) окрім ЧКУ (2009), та Бернської конвенції внесений до переліку CITES, Додатку II Бонської конвенції та АЕВА.

Подальше вивчення фауни хребетних на території пропонується для розширення НПП дасть можливість більш точно встановити видовий склад, можливо доповнити його.

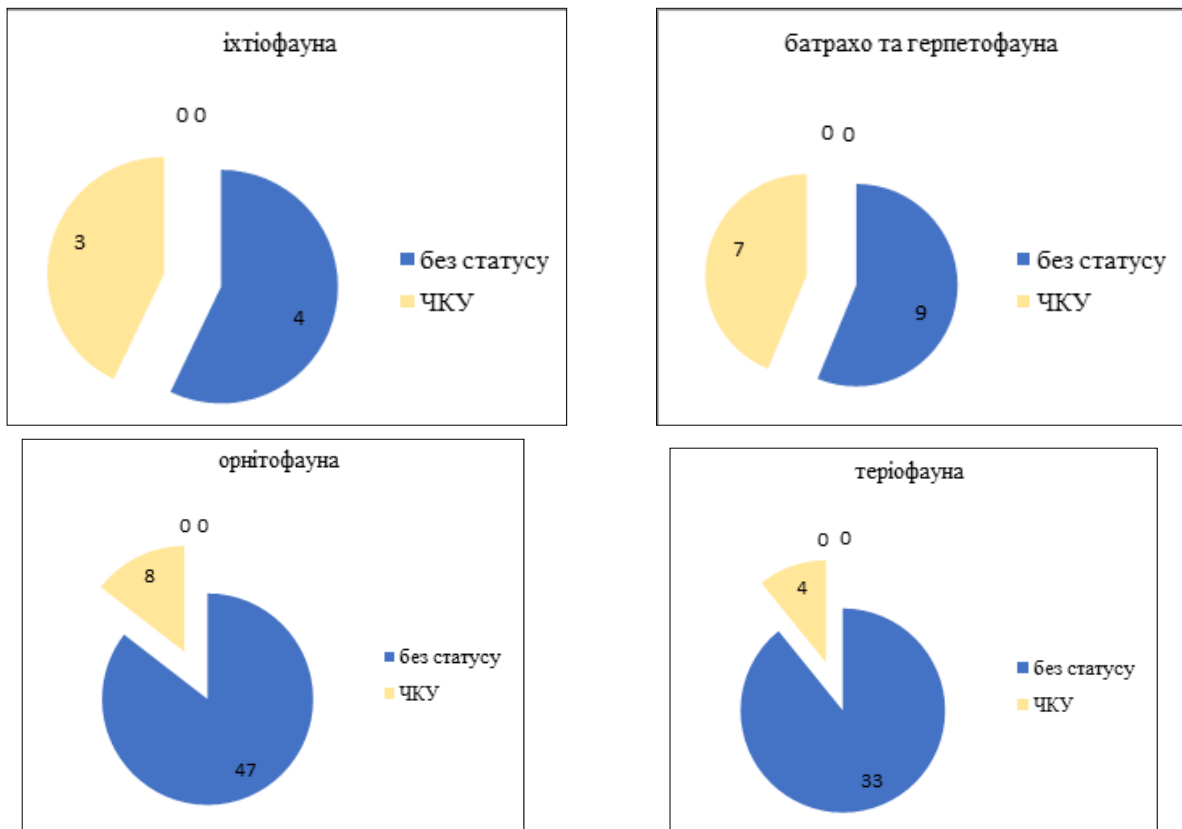

Рис. 3. Кількість рідкісних видів хребетних

Обґрунтування попереднього функціонального зонування території. На території національних природних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням (Закон..., 1992).

Нижче наводимо пропозиції, щодо функціонального зонування території розширення НПП (табл. 2).

Заповідна зона. До заповідної зони доцільно віднести:

- об'єкти ПЗФ (заказники: "Потік Оса" – 500,0 га, "Приборжавський" – 444,8 га, "Ріка"

- 394,0, "Річанський" – 2408,0 га, "Росішний" – 461,0 га, "Темнатик" – 1456,0 га; та заповідні урочища: "Березниківські праліси" – 385,5 га і "Боржавські праліси" – 853,5 га);

- особливо цінні, з природоохоронної точки зору, ліси у кварталі 19 (ідентифіковано 105,7 га пралісів) Свалявського лісництва, який межує з заповідним урочищем "Березниківські праліси" та ліси у кварталах 12, 13, 16, 20, 21 Нижньоволовецького лісництва, значна частина яких вже є об'єктами ПЗФ (заказників "Потік Оса" та "Темнатик"), інша – це переважно старовікові ліси які віднесені (за матеріалами лісовпорядкування 2011 р.) до категорії "ліси протиерозійні" та "ліси навколо берегів річок, озер, водойм".

Таблиця 2. Попереднє функціональне зонування території розширення НПП

Державне підприємство	Лісництво	Заповідна зона, га	Зона регульованої рекреації, га	Господарська зона, га	Зона стаціонарної рекреації, га	Разом, га
Воловецьке ЛГ	Верхньоволовецьке	1215,0	297,6	399,6	0	1912,2
	Нижньоволовецьке	1931,7	1883,4	1541,0	5,9	5362,0
Довжанське ЛМГ	Лисичівське	0	1712,6	0	6,0	1718,6
	Річанське	2802,0	2070,0	1615,0	0	6487,0
Міжгірське ЛГ	Ізківське	0	1835,0	0	40,0	1875,0
Свалявське ЛГ	Березниківське	1683,8	2423,2	0	0	4107,0
	Дусинське	0	910,8	0	0	910,8
	Свалявське	220,0	1236,6	100,2	0	1556,8
Землі територіальних громад		0	4260,3	0	47,6	4307,9
Разом		7852,5	16629,5	3655,8	99,5	28237,3

Зона регульованої рекреації. До цієї зони планується віднести територію, переважно розміщену навколо заповідної зони (у тому числі навколо теперішньої території парку – в межах Вигорлат-Гутинського хребта). Вона є найбільшою за площею. До неї ввійшли полонини та цінні ділянки лісу, значна частина яких (2197,1 га) ідентифікована як праліси, старовікові ліси та природні ліси та оберігалася за межами об'єктів ПЗФ. Зважаючи на те, що відповідні ділянки лісу розташовані фрагментарно, їх не було віднесено до заповідної зони. Однак, завдяки їм, у майбутньому площа зони регульованої рекреації може дещо зменшитися на користь заповідної. Варто відзначити, що не зважаючи на статус полонини (об'єкт Смарагдової мережі), вона віднесена до зони регульованої рекреації, адже тут найбільші площі чорничників (брусничників) на Закарпатті – економічна складова добробуту місцевого населення. Крім того, за останні роки полонина Боржава стала улюбленим місцем відпочинку сотень туристів, місцем проведення (2018 р.) тренувальних польотів та міжнародних змагань з парапланеризму. На схилах хребтів розвивається гірськолижний потенціал (курорти "Пилипець" та "Подобовець"), планується будівництво гірськолижного курорту "Боржава".

Зона стаціонарної рекреації. До неї планується віднести чотири гідрологічні пам'ятки природи, залишки будівель

колишніх військових частин (в межах вершин Іволово та Стій), територію в межах гірськолижного витягу (схили гори Гемба), та рекреаційні пункти на полонині Боржава. Вона розміщена в межах зони регульованої рекреації.

Господарська зона. До її складу планується віднести землі, що переважно межують з зоною регульованої рекреації, зрідка – заповідною: у Нижньоволовецькому та Річанському лісництвах межею є квартальна сітка, а у Верхньоволовецькому – територія заказника "Темнатик".

Запропонована схема функціонального зонування території розширення НПП є не остаточною. Коригування конфігурації і площ функціональних зон та остаточне зонування території розширення НПП буде проведено у процесі узгодження матеріалів Проєкту розширення НПП з землекористувачами та на стадії розробки Проєкту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів.

Висновки

Виходячи з вищенаведеного, можна констатувати, що територія, яку запропоновано для розширення НПП "Зачарований край", є особливо цінною з природоохоронної точки зору: значна кількість (6912,3 га) об'єктів природно-заповідного, об'єкт Смарагдової мережі "Полонина Боржава" (UA0000263),

наявність 4531,7 га особливо цінних для територіального устрою НПП "Зачарований край" та посприяє ефективному збереженню збереження лісів, значна кількість видів флори і унікальних природних комплексів фауни, що включені до Червоної книги України Східних Карпат: Вигорлат-Гутинського (2009) та Міжнародних охоронних переліків. та Полонинського хребтів, у межиріччі Латориці та Ріки.

Список посилань

- Андрианов М.С. Вертикальная термическая зональность Советских Карпат / Научн. зап. ЛГУ им. Ивана Франка. Географ. сборник, 1957. – Вып. 4. – С. 189–198.
- Башта А.-Т.В., Потіш Л.А. Ссавці Закарпатської області. – Львів, 2007. – 260 с.
- Гамор Ф.Д. та ін. Праліси Закарпаття. Інвентаризація та менеджмент / за ред. Ф.Д. Гамора. Рахів, 2008. – 86 с.
- Геник Я.В. Трансформаційні процеси в букових пралісових екосистемах Боржави Українських Карпат // Науковий вісник НЛТУ України, 2016. Вип. 26.4. – С. 9–14. <https://doi.org/10.15421/40260401>
- Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат" від 23.05.2017 р. № 2063 – VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2063-19#Text>
- Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16.06.1992 № 2456 – XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>
- Зелена книга України. Рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, які підлягають охороні / Під заг. ред. Я.П. Дідуха. – К., 2009. – 446 с.
- Кіш Р.Я. Спостереження хрустана *Eudromias morinellus* на полонині Боржава // Збірник праць ЗУОТ "Troglodytes", 2017. – Випуск 8. – С.107.
- Колушев І.І. Хребетні тварини Українських Карпат і їх господарське значення // Охороняймо природу! – Ужгород, 1964. С.176–191.
- Куртяк Ф.Ф., Бондар П.П. Іхтіофауна Закарпаття: раритетні категорії та принципи охорони. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія, випуск 36, 2014: 56–58.
- Куртяк Ф., Талабішко Є, Стегун В., Великопольський І. Іхтіофауна басейну річки Латориця в межах України Вісник Львів. ун-ту. Серія біологічна, 2009. Вип. 50. С. 85–94
- Малиновський К.А. Крічфалушій В.В. Рослинні угруповання високогір'я Українських Карпат. Ужгород, 2002. – 244 с.
- Малиновський К.А. Рослинність високогір'я Українських Карпат. – Київ: Наук. Думка, 1980. – 280 с.
- Потіш Л.А. Птахи Закарпатської області (анотований список). – Львів, 2009. – 124 с.
- Пояснювальна записка стосовно проекту зміни меж (розширення) території національного природного парку "Зачарований край" / В.І. Мочан, В.В. Лутак, М.В. Чернявський, А.В. Мигаль, Л.А. Потіш, В.Г. Дробнич. – Київ-Ільниця, 2014. – 89 с.
- Природа Закарпатської області / За ред. К.І. Геренчука. Львів, 1981. – 156 с.
- Сокур І.Т. Звірі Радянських Карпат і їх господарське значення. – Київ, 1952. – 62 с.
- Стойко С.М. та ін. Охорона природи Українських Карпат та прилеглих територій / За ред. С.М. Стойка. Київ, 1980. – 264 с.
- Стойко С.М. та ін. Ужанський національний природний парк. Поліфункціональне значення / За ред. С.М. Стойка. Львів, 2007. – 306 с.
- Страутман Ф.Й. Птицы Советских Карпат. – К.: Изд-во АН УССР. – 1954. – 331 с.
- Турянин І.І. Хутрово-промислові звірі та мисливські птахи Карпат. – Ужгород, 1975 б. – 176 с.

- Фельбаба-Клушина Л.М. Рослинний покрив боліт і водойм верхів'я басейну р. Тиса (Українські Карпати) та флювіальна концепція його охорони. – Ужгород: Поліграф центр "Ліра", 2010. – 192 с.
- Фельбаба-Клушина Л.М., Бізіля А.С. Чорничники Українських Карпат: структура і тенденції розвитку / Біологія та екологія. – 2016. – Т. 1, № 1. – С. 47–56.
- Фельбаба-Клушина Л.М., Гукливська А.В. Раритетна флора і рослинність Боржавського гірського масиву Українських Карпат та перспективи їх охорони // Біологія та екологія, 2021 – №1, Т.1. – С. 96–104.
- Фельбаба-Клушина Л. Створення РЛП "Полонина Боржава" – передумова збереження та відновлення біогеоценотичного покриву Боржавського масиву Українських Карпат // Зелені Карпати. – 2020. – № 1-4. – С. 12–19.
- Червона книга України. Рослинний світ / Ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 912 с.
- Червона книга України. Тваринний світ / Ред. І.А. Акімов. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 624 с.
- Чернявський М.В., Генік Я.В., Ванджурак П.І. Приполонинні букові праліси Боржави / Основні причини знеліснення та деградації лісів в Україні: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 20-22 вересня 2009 р., м. Косів. – Львів: Вмид-во "Друкарські куншти", 2010. – С. 142–147.
- Чернявський Н.В. Буковые девственные леса Украинских Карпат и их функциональная роль / Н.В. Чернявский, Г.В. Ижик, Я.В. Генык // Актуальные проблемы лесного комплекса: сб. научн. тр. – Брянск: Изд-во БГИТА. – 2013. – Вып. 35. – С. 27–30.
- Шишканинець І., Феннич В. Довготривала "процедура" (Стан справ зі зміною меж (розширенням) НПП "Зачарований край") // Зелені Карпати, 2022. – Т.1-4. – С. 66–67.
- Щербак Н.Н., Щербань М.И. Земноводные и пресмыкающиеся Украинских Карпат. – Киев: Наукова думка, 1980. – 268 с.
- Dubovyk, O., Bokotey A., Pokrytiuk, L., Vodnar, V., Strus, Yu., Ruchko, O. Autumn Migration of Birds over Polonyna Borzhava (Ukrainian Carpathians). Zoodiversity, 54(1):43–52, 2020 DOI 10.15407/zoo2020.01.043
- Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine a nomenclatural checklist (S. L. Mosyakin (ed.). – Kyiv, 1999. – 234 p.